

EMANUELE ĐULIJANELI

PAOLO FRUSKA

JUGOSLOVENSKI NOKTURNO

ROMAN O JEDNOJ GENERACIJI

Prevela sa italijanskog
Gordana Breberina

Laguna

Naslov originala

Emanuele Giulianelli, Paolo Frusca

NOTTURNO JUGOSLAVO

romanzo di una generazione

Copyright © Emanuele Giulianelli, Paolo Frusca

Italian edition © Les Flâneurs Edizioni, 2019

Translation copyright © 2021 za srpsko izdanje, LAGUNA

JUGOSLOVENSKI NOKTURNO

SADRŽAJ

Istočna Slavonija, linija fronta 7. decembar 1991, kasno popodne	11
Cingonija (Bergamo) jedno prolećno popodne 2018.	13
Kalemegdan	18
Beograd, 6. april 1941.	24
Maser	28
Zenica, 16. jun 1954.	31
Zlato	36
Split, jul 1960.	38
Čile, 1962.	43
Beograd, april 1962.	47
Šekularac	51
Beograd, kasno leto 1966.	56

Džajić	60
Beograd, 26. jun 1972.	65
Lato i Poljska	70
Frankfurt, 30. jun 1974.	76
Acino ćutanje	81
Beč, 17. jun 1976, kasno veče	83
Piksi	87
Beograd, jun 1977.	91
Kraj Jugoslavije	97
Beograd, 4. maj 1980.	104
Karadžić	108
Beograd, 7. februar 1984.	110
Čile, II deo	113
Santjago de Čile, 25. oktobar 1987.	117
<i>Maksimir</i>	119
Beograd, 28. jun 1989.	123
Italija	128
Beograd, maj 1990.	133
Zlatna generacija	142
Beograd, 31. mart 1991, rano popodne	145
Belodedić	150
Beograd, 27. april 1991.	156
Darko, Darko, Darko!	161

Beograd, kraj septembra 1991.	167
Tokio i kraj	172
Beograd, prvi decembarski dani 1991.	175
Jugoslavija više ne postoji	181
Beograd, 8. decembar 1991, noć	185
Na pogrešnoj strani	192
Pogovor	195
Izjave zahvalnosti	211
O autorima	213

ISTOČNA SLAVONIJA, LINIJA FRONTA 7. DECEMBAR 1991, KASNO POPODNE

*„Balkane, Balkane, Balkane moj,
budi mi silan i dobro mi stoj!“*

(Azra, Balkan – 1979)

Trojica vojnika su išli jedan iza drugog, nervozni, oprezni, s puškom u ruci. Kretali su se šumovitim obalama velike reke koja, ravnodušna prema njihovoj strepnji, kao da je stajala u mestu, toliko je sporo tekla prema moru.

Ledena magla se podizala iz reke i mešala sa ubrzanim dahom trojice dobrovoljaca.

Grane vrba, prekrivene kristalima leda, dodirivale su vodu. Inje nije više kapalo sa drveća – znak da je temperatura opet dosta ispod nule. Zaleđena trava je ritmično krckala pod gojzericama.

„Stoj!“, prošaputao je onaj koji je, kako se činilo, bio komandant. „Pravimo pauzu. Deset minuta. Bez cigareta, već se previše smrklo.“

Trojica muškaraca su skinuli rančeve i spustili ih na zemlju kako bi ih pretvorili u neudobne jastuke.

„Dole u komandi kažu da ustaše koje tražimo govore engleski, presreli su njihov razgovor na radiju. Misliš da je to tačno?“, upitao je jedan vojnik. Nekoliko reči izgovorenih šapatom kako bi se pobedili napetost i umor.

„Što da ne, Darko, što da ne? Biće da je to neko ko se vratio iz Australije. Imamo ih i mi...“, odgovorio je vođa patrole.

„Ili možda neki američki ili britanski plaćenik, oni vole da idu po svetu i ubijaju ljude, a Hrvatima ne nedostaju nemačke marke“, rekao je drugi dobrovoljac.

Prekinulo ga je iznenadno, kreštavo graktanje vrana. Trojica vojnika su okrenuli glavu, nekoliko dugih sekundi su oslušivali, s rukom na pušci, sve dok nije ponovo zavládala tišina.

Kako se magla podizala iz vode, vidljivost se sve više smanjivala, senke šume su se stapale s ljubičastim nebom.

„Kažeš da ćemo se na vreme vratiti u selo?“, upitao je Darko.

„Na vreme za šta?“

„Pa, hteo bih da noćas gledam deo finala kupa.“

„Ah! Moj delija i njegova voljena Crvena zvezda! Fudbal. Uvek fudbal, uvek ta...“

Krc.

Oštar zvuk, polomljena grančica. Blizu. Sasvim blizu.

Vođa patrole je polako ustao, s kalašnjikovom u ruci. Prinevši kažiprst leve ruke usnama, dao im je znak da ćute. Darku, koji je takođe ustao, pokazao je da krene desno. Treći dobrovoljac je kleknuo, prebacio pušku preko ramena i polako je spustio ispred sebe, u položaj za pucanje, pažljivo osmatrajući senke u šumi.

Darko je napravio nekoliko koraka u pravcu koji mu je komandant pokazao, a onda se naslonio leđima na jedno stablo.

Shvatio je da se trese.

CINGONIJA (BERGAMO) JEDNO PROLEĆNO POPODNE 2018.

Bulevar koji – kada se dolazi iz pravca auto-puta – vodi do pomoćnih terena *Atalante*, prilično je bezličan: široka ulica, oko koje ima malo toga ili nema ničega, nastavlja kroz isto tako paklenu pustinju, ako se izuzme poneka zgrada ili prodavnica što se naivno drznula da stoji na nekoj maloj raskrsnici.

Ogroman natpis na engleskom, koji označava konačan raskid sa kako romantičnim tako i starinskim poimanjem provincije, nalazi se na zidu s moje leve strane i *urbi et orbi* šalje univerzalnu poruku dobrodošlice: „*Welcome – Atalanta training center*“. Ispod, između navodnika koji se u štamparstvu nazivaju gornjim, piše ime centra: Akile & Čezare Bortoloti, sa onim komercijalnim znakom za „i“ zbog koga tabla koja je, naravno, crno-plava, nosi pečat osamdesetih godina; dugokosa boginja u elegantnoj beloj odeći stoji levo od natpisa.

„Drago, stigao sam. Da, ispred sam. Parkiram se i čekam te na portirnici.“

Ne znam koliko smo godina Drago i ja prijatelji, a ipak se do sada nikad nismo videli. Nisam poludeo, nego se naš odnos

rodio i s vremenom razvio preko telefona i na društvenim mrežama, naročito na *Fejsbuku*. Iskreno govoreći, ne sećam se ni kako je počeo, ali znam da se obična poslovna veza pretvorila u lepo prijateljstvo. Na daljinu, ali ipak prijateljstvo.

Drago se zapravo zove Vojislav Dragović. Rođen je 15. oktobra 1982. u Beogradu, prestonici onoga što je tada bila Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija. Ako potražite njegovo ime na *Vikipediji*, videćete da piše „fudbaler“; da, tako je, pre nego što je postao menadžer i muzičar koga sam imao priliku da upoznam i tokom godina druženja – doduše, virtuelnog – počnem da cenim, Dragović je bio golman koji je branio u Srbiji, Italiji i Bosni i Hercegovini, a bio je, između ostalog, i u *Kijevu* i *Interu*, mada nikad nije izašao na teren u crno-plavom dresu. Nakon što je 2008. prerano prekinuo fudbalsku karijeru jer je doživeo udes, Drago je postao fudbalski i trenerski menadžer i već je u prvoj godini bavljenja tim poslom uspeo da organizuje prelazak Zdenjeka Zemana na klupu beogradske *Crvene zvezde*. Ali čovek kao Drago, u čijim venama teče plava krv, pošto je praunuk Jelene Petrović, supruge Vitorija Emanuela III i kraljice Italije, koji ima IQ 191 (prosek je 110) i tačno govori pet jezika, uključujući i besprekoran italijanski, nije mogao i ne može da se ograniči na kupoprodaju fudbalera i trenera. On je i odličan muzičar, svira sa bendom Kikija Lesendrića, čuvenog vođe *Pilota*, čuvene grupe koja je obeležila jugoslovensku i postjugoslovensku pop-rok scenu; godine 2016. objavio je u međunarodnom izdanju časopisa *FourFourTwo* članak pun fotografija o video-spotu za pesmu *Gužva mi u stanu*, koji su Dragović, Kiki i ostali muzičari snimili zajedno sa nekadašnjim golmanom engleske reprezentacije Dejvidom Džejsom. Da biste stekli predstavu o našem prijateljstvu, reći ću vam da je jedan od projekata na

kojima sam sarađivao s njim bilo dovođenje Tota Kutunja da svira u Beogradu; ja sam mu obezbedio prave kontakte, ostalo je on uradio.

Nije mi bilo druge nego da sednem u auto i krenem za Bergamo kada me je Drago pozvao telefonom i rekao: „U Italiji sam da bih sa nekim timovima iz Serije A pregovarao o dolasku nekih mladih talenata. Šta kažeš da se sutra vidimo?“

Evo me, dakle, na portirnici sportskog centra *Bortoloti*, čekam da dođe moj prijatelj bivši golman i obezbedi mi propusnicu koja je neophodna da bi se ušlo u deo gde su pomoćni tereni *Atalante*. Evo Draga: ogroman je. U godišnjacima se navodi da je visok 1,98 metara, ali ako pogledam fotografije koje smo snimili da bismo ovekovečili svoj prvi, istorijski susret uživo, čini mi se da je razlika između nas veća od petnaest centimetara, kolika bi, prema onome što piše u papirima, trebalo da bude.

„Na čemu sada radiš?“, pita me dok, stojeći pored terena, gledamo trening omladinskog tima koji vodi Stefano Loren-ci, njegov nekadašnji saigrač u *Kijevu*.

„Znaš to“, odgovaram tonom nekoga ko je siguran da njegov sagovornik zna odgovor na svoje pitanje.

„Ah da, knjiga o *Zvezdi*.“

„Da, tako je.“

To je knjiga na kojoj radim već godinama. Tačnije, knjiga za koju sam godinama prikupljao materijal i intervjue; sada sve to držim u fascikli u ormanu kod kuće. Dužan sam to da napomenem, budući da još nisam napisao ni jedan jedini red te knjige. Ali Drago sve to već zna.

„Dokle smo stigli s Petrovićem?“, pitam kad smo već kod toga.

Da, Drago je odličan momak, ljubazan i predusretljiv, ali prošli su meseci i meseci otkako sam ga zamolio da mi

pomogne da intervjuišem Ljupka Petrovića, trenera s kojim je *Crvena zvezda* osvojila Kup šampiona 1991. Svaki put kada ga podsetim na to, napravi izraz lica tipičan za nekoga ko je zaboravio da uradi ono što su od njega tražili i ko će pokušati što pre to da popravi; izraz lica obično praćen snažnim i rečitim pljeskanjem po čelu.

„U ovom periodu nisam bio u prilici da stupim s njim u vezu. Znaš, razapet između kupoprodaje igrača i drugih obaveza, nisam uspeo da se čujem ili vidim s njim. Ali obećavam ti da ću to uraditi u najskorije vreme.“ I dok se ja smeškam zbog još jednog u nizu njegovih neispunjenih obećanja, Drago odjednom kaže: „U stvari, uradiću nešto još bolje. Povezaću te s čovekom koji tebi treba. Mnogo više nego Petrović!“

„Ko može da mi pomogne više od Petrovića tako što će mi pričati o njegovom timu?“, pitam sumnjičavo.

„Aca Mirković!“

Nije teško videti veliki, crveni upitnik na mom licu, iskrivljenom u pozdrivu grimasu.

„Jedan od najvažnijih ljudi u celokupnoj istoriji jugoslovenskog fudbala“, objašnjava mi Drago.

„S kim je igrao?“, pitam

„Ni sa kim! Nije bio fudbaler, već maser. Štaviše, Aca je maser par ekسلans. *Partizan*, *Zvezda*, jugoslovenska reprezentacija na svim nivoima, uključujući i onu koja je 1987. postala svetski šampion u Santjago de Čileu. On je pravi čovek za tebe, neko ko može da ti govori o najskrivnijim aspektima fudbala u bivšoj Jugoslaviji, ispriča manje poznate priče o njemu.“

Uprkos Dragovom oduševljenju, nisam baš siguran da je Aca zaista prava osoba za mene i da će mi pomoći da izađem iz ćorsokaka u kome sam se našao, pošto knjiga, uprkos

stotinama prikupljenih stranica i desetinama intervju, još nije smogla snage i hrabrosti da pređe na papir. Treba prikupiti što više podataka i razgovarati sa što više ljudi, jer u ovoj fazi nastanka teksta postoji bezbroj mogućnosti: knjiga još može da bude sve i suprotno od toga, može da govori o stotinama događaja, a da nema nikakvog smisla; u trenutku kada počne da piše, pisac je već doneo odluku, tačnije doneo je mnoštvo odluka. Dao joj je smer, što obično znači da je isključio desetine drugih smerova kojima je mogla da krene: sam joj preprečio mnoge puteve. Sve osim jednog: onaj zacrtan mastilom na belom listu hartije. Pisanje je izrazito entropička aktivnost, koja počinje masakrom: uništavanjem uredne beline lista hartije i tumbanjem desetina i desetina zamisli da bi se zadržala samo jedna. To je delikatan posao koji podrazumeva preuzimanje odgovornosti. Ja tu odluku, manje ili više svesno, nisam spreman da donesem u vezi sa svojom knjigom o *Crvenoj zvezdi* i bivšoj Jugoslaviji.

„Šta radiš?“, pitam Draga koji nešto kucka po smartfonu.

„Ništa, zovem ga da ti zakažem sastanak.“

„Koga zoveš?“

„Kako koga? Pa Acu!“

Čujem kako srdačno pozdravlja nekoga ko mu je, sudeći po tonu kojim mu se obraća, stari prijatelj; razaznajem reči „italijanski novinar“, „knjiga“ i „*Zvezda*“. Kada Drago nekoliko puta ponovi „hvala“ i „zdravo“, shvatim da je razgovor završen.

„Onda smo se dogovorili“, kaže. „Prekosutra putuješ za Beograd. Aca te čeka.“

Citiraću Džona Lenona: život je ono što nam se dešava dok smo zauzeti pravljenjem drugih planova. Ja to putovanje u Beograd uopšte nisam planirao.

KALEMEGDAN

Čitav svet je pre ne tako mnogo godina ponovo otkrio Nikolu Teslu, pronalazača koji je krajem XIX i u prvoj polovini XX veka patentirao dvesta osamdeset izuma u dvadeset šest zemalja. Tesli, kontroverznom geniju i vizionaru, pripisuje se pronalaženje mnoštva predmeta i naprava koji su ušli u opštu upotrebu, ali i onih čije su mogućnosti za razvoj još neistražene. Rođen u srpskoj porodici u Smiljanu, u Hrvatskoj pod austrougarskom vlašću, Tesla za života nije zaradio novac i postigao uspeh koje je zaslužio zbog svoje intuicije, ali mu potonje generacije konačno odaju priznanje. Knjižare i internet su puni publikacija posvećenih njemu; jedna rok-grupa iz Sakramenta je odlučila da se nazove po njemu, a *Tesla* je i naziv automobilske kuće koju je Ilon Mask osnovao 2008. godine, sa vizionarskim ciljem da proizvodi električne automobile za masovno tržište.

Beogradski aerodrom, gde sam stigao avionom iz Milana, dva dana nakon što mi je Drago ugovorio sastanak, posvećen je upravo srpsko-američkom pronalazaču. Pošto se završi sa aerodromskim formalnostima i izađe iz zgrade,

još se jasno ne oseća atmosfera grada u kome sam prvi put, jer se aerodrom *Nikola Tesla* nalazi u Surčinu, udaljenom nekih dvanaest kilometara od užeg gradskog jezgra: opština je 2003. odlučila da se odvoji od Zemuna i uđe u beogradsku gradsku zonu, a na njenom grbu je prikazan avion koji nadleće žitno polje sa suncem nisko na horizontu. Čim sam se obreo napolju, ulazim u taksi i tražim od vozača da me odveze do Kalemegdana, najvećeg gradskog parka, gde ću se, kako mi je Drago rekao, sresti s Acom. Ime tog mesta nastalo je od turskih reči „tvrđava“ i „bojno polje“ zbog ravnog dela parka gde su se odvijale opsade i krvave bitke čije je poprište Beograd bio toliko puta; brdo je visoko preko sto dvadeset metara i strmo se spušta ka veličanstvenom ušću Save u veliki Dunav, dok se preko nešto blaže kosine spaja sa centrom grada. To je prava-pravcata oaza unutar Beograda, u kojoj stanovnici i turisti mogu da se izgube između istorije, fontana i spomenika i opuste uz pogled odozgo, u kome mogu da uživaju sa neke klupe.

Aca me čeka sedeći na klupi. Prepoznajem ga izdaleka zato što mi je Dragović pokazao njegovu fotografiju.

Ustaje da mi stegne ruku i zagrli me u znak dobrodošlice; prodoran i živ pogled kojim me odmerava ne odaje njegove osamdeset tri godine. Osmehuje mi se. Njegov dobar engleski, koji je naučio na bezbrojnim putovanjima po svetu dok je pratio reprezentaciju i razne klubove, i koji govori sa balkanskim naglaskom, od ključne je pomoći obojici da brzo završimo sa učtivim frazama i predstavljanjem, ionako maltene izlišnim, pošto je dobri Vojislav svakome od nas dvojice mnogo pričao o onom drugom. Odmah prelazimo na razgovor o mojoj knjizi i, ne odvajajući pogled od mene, Aca kreće – premda to nisam tražio od njega – da mi priča o okolnostima u kojima je došao u dodir sa fudbalom,

sportom koji će postati njegov život, i razlozima koji su ga na to naveli.

„Bombe su počele da padaju na Beograd u nedelju 6. aprila 1941, na pravoslavni Uskrs“, kaže, tražeći datume i emocije u fiokama sećanja. „Nikada to neću moći da zaboravim, jer sam baš tog dana punio pet godina.“

Grad je u to vreme bio prestonica Kraljevine Jugoslavije i na prestolu u Kraljevskom dvoru, sagrađenom između 1924. i 1929. prema nacrtu Živojina Nikolića i ruskih imigranata Nikolaja Krasnova, člana srpske Kraljevske akademije, i Viktora Lukomskog, sedeo je Petar II. Mladi Petar, izdanak loze Karađorđevića, pohađao je školu *Sendrojd* u Engleskoj, ali je 1934, sa jedanaest godina, morao navrat-nanos da se vrati u zemlju, pošto je njegov otac Aleksandar, prvi jugoslovenski kralj, ubijen u Francuskoj. U četiri i petnaest po podne, dok povorka u kojoj je delaž sa kraljem i francuskim ministrom spoljnih poslova Lujem Bartuom prolazi ulicama Marselja, gde je Aleksandar neposredno pre toga doputovao u državnu posetu iz Zelenike, u Crnoj Gori, dvadesetsedmogodišnji bugarski revolucionar Vlado Černozemski, od 1922. član Unutrašnje makedonske revolucionarne organizacije koja se bori za nezavisnost Makedonije od Jugoslavije, prilazi vozilu i, uhvativši se za krilo, prazni okvir poluautomatskog mauzera C96 u kralja i ministra Bartua, uzviknuvši na francuskom: „*Vive le roi!*“

„Jugoslovenskog kralja Aleksandra I ubio je bugarski fašista. Više fašista nego Bugarin.“ Dok izgovara ovu poslednju rečenicu, Aca ne uspeva da zauzda zvonki smeh. A zatim nastavlja priču.

„Aleksandar I je pogođen dvaput, u stomak i srce, i izdahnuo je posle nekoliko minuta. U napadu su život izgubili i ministar Bartu i vozač, kao i sam Černozemski, u koga je pucala francuska žandarmerija.“

„I kakve veze ima kraljeubistvo sa fudbalom?“, pitam ga, izgubljen u njegovoj priči i gonjen željom da pređemo na suštinu. Ali on odlučuje o tome šta je suština, to mi je jasno otkako smo razmenili prve rečenice; zato se maltene pretvara da me nije čuo i, pokretom ruke kojim mi stavlja do znanja da stiže do toga, nastavlja tamo gde je stao: „Nemačke bombe su bačene na nas da bi nas kaznile, zato što smo, kako su oni to videli, bili obični izdajnici, Jugoslaviju je trebalo smatrati neprijateljskom državom.“

Po povratku iz Engleske, Petar još nije punoletan i ne može da postane kralj posle očevog ubistva; zato ga je podržalo namesništvo, na čelu sa Aleksandrovim bratom od strica knezom Pavlom Karađorđevićem, koji je praktično vladao Kraljevinom Jugoslavijom sve do 26. marta 1941. Narednog dana je brigadni general Borivoje Mirković izveo puč: Pavle je svrgnut i na presto je doveden Petar II koji je, pošto je zvanično proglašen punoletnim, preuzeo vlast.

„Iza zavere su stajali Englezi!“, uzvikuje Aca, kao da je to nešto što svi znaju.

Sam Vinston Čerčil je, naime, posle puča izjavio: „Jugoslavija je pronašla svoju dušu!“

Ovaj plan je smišljen da bi se poništio sramni sporazum koji je Pavle potpisao dva dana ranije i kojim je potvrđeno pristupanje Jugoslavije Trojnom paktu, zajedno sa Rimom, Berlinom i Tokiom. Nažalost, nemačku reakciju nije trebalo dugo čekati i ona je bila strašna. Razlog što je knez Pavle odlučio da podrži Hitlera bio je upravo strah da Engleska u slučaju nemačkog napada neće imati vojnu snagu da brani Jugoslaviju. Ono što je namesnik Petra II predvideo obistiniilo se devet dana posle puča.

Aca zastaje na tren. Ne gleda više u mene, već u grad ispod nas i, nastavljajući da zuri u reke, iznenada mi se obraća: „Lično je Hitler želeo naš kraj.“

Dvadeset sedmog marta 1941, na dan puča kojim je na presto doveden Petar II Karađorđević, kancelar Rajha, naime, lično piše takozvanu Direktivu 25, u čijem tekstu stoji: „Iako je Jugoslavija u prvom trenutku izjavila lojalnost, treba je smatrati neprijateljem i stoga što pre razbiti.“

Dok Aci čitam ove reči iz dokumenata koje sam sačuvao u smartfonu zbog ovog susreta, on izgleda kao da me ne sluša; nastavlja da gleda ispod nas, kao da u sporom toku Save traži bujicu svojih uspomena.

Luftvafe je već prvog dana vazdušnog napada na Beograd izručio preko trista šezdeset tona bombi, koje su izbačene iz dvesta aviona, čiji je broj u naredna dva dana porastao na bezmalo petsto: razaranje jugoslovenske prestonice završeno je za sedamdeset dva sata. Šifrovano ime bombardovanja bilo je *Unternehmen Strafgericht*, Operacija „Odmazda“.

„Morali smo da budemo kažnjeni zato što smo pomislili kako možemo da živimo zajedno u našoj Jugoslaviji“, izjavio je tiho Aca, ogorčenim i ledenim glasom nekoga ko je gledao smrti u oči i poznaje njen miris. Oštar miris baruta, pomešan sa dimom i prašinom, koji se širio iz ruševina grada pretvorenog u krhotine sopstvenog kostura. „Nemci su toliko krivi, toliko podli ne zato što su oskrnavili pravoslavni Uskrs, što su nas bombardovali na sveti, praznični dan, već zato što su iz vazduha i pamćenja zauvek izbrisali tipičan miris koji se na gradskim ulicama osećao u aprilu“, priseća se Aca.

To je bio miris procvetalih lipa, čije je latice njegova majka stavljala u fioke s rubljem, miris koji je raznosila košava, vetar koji duva sa Karpata, zimi donoseći mraz, a leti prašinu. Ni zvuci nisu više bili zvuci uličnih muzičara, tamburice ili frule, već onespokojavajućih sirena za uzbunu i zlokožno i sumorno brujanje bombarderskih eskadrila *Kampfgeschwader 4*, koje su na njegovu i desetine hiljada drugih glava izručivale tone i tone smrti.

Kad je Beograd pao pod Luftvafeovim bombama, Jugoslaviju su najpre okupirali Nemci, a onda je rascepkana. Kao poslednji čin odmazde koju je Hitler tražio i planirao Direktivom 25, njeni delovi su pripali Bugarskoj, Italiji, Albaniji, Mađarskoj i samoj Nemačkoj; u Hrvatskoj je pak stvorena marionetska fašistička država na čijem je čelu bio Ante Pavelić.

„Šta se posle desilo?“

„Stigao je pokret otpora, stigli su partizani i onaj koga čekaš već čitav sat.“ Smeška se. „Fudbal.“

BEOGRAD

6. APRIL 1941.

Čim je počelo uporno i jednolično zavijanje protivavionskih sirena, majka je uzela sina u naručje i, tražeći spas, istrčala kroz hodnik stana na odmorište, a zatim se, vrišteći, izbezumljeno sjurila niz stepenice, sve do podruma, skloništa za njih dvoje i ostale nevoljnike. Vazdušni udar od eksplozija bombi u blizini tresao je zgradu i lomio prozore.

Prašina i dim su ispunili podrum. Dete je zaplakalo.

Šestog aprila 1941, koja baš i nije bila *Anno Salutis*,* rođendanska torta Aleksandra Mirkovića, zvanog Aca, ostala je na stolu u dnevnoj sobi. Netaknuta. Pet nezapaljenih svećica bile su nemi svedoci neodržane proslave i predstojeće tragedije.

Na podu su bile rasute neupotrebljene šibice, bačene u iznenadnom napadu panike, grozničavoj potrazi za spasom.

Eskadre nemačkih aviona, štuka i hajnkela, bombardovale su grad u talasima. Rat je kucao na vrata, a to je bio tek početak. Za malog Acu i njegovu porodicu to su bile

* Lat.: godina spasenja. (Prim. prev.)

godine gladi, straha, vašaka, žalosti i bolesti. Krvoprolića i krvi na ulicama.

I ljudi koji su pucali.

Jednog lepog jutra, nakon što su danima bili u podrumu i tresli se zbog eksplozija i pucnjave koja se sve više približavala, najednom je zavladao mir, pa su se usudili da izađu.

Bio je oktobar 1944.

U međuvremenu je bilo još Acinih rođendana, ali bez torti i poklona.

Dečak je polako izašao na ulicu, držeći majku za ruku. Ono što je video u tim trenucima zauvek mu se urezalo u pamćenje: plavo nebo, svež, proziran vazduh, toliko drugačiji od onog ustajalog u podzemnom skloništu. Zelena boja Kalemegdana u pozadini nikada mu nije izgledala tako lepo. Žuto lišće kestenova svetlucalo je kao da je od zlata.

Njihova ulica se širila baš ispred ulaza u njihovu zgradu i pretvarala u veliki trg. Tamo su deca poput Ace obično igrala fudbal sa krpenjačom.

Na sredini tog trga video je ono što će otada pa nadalje za njega oličavati sam pojam *mira*: žena u uniformi i čizmama, visoka i krupna, maltene debela, širokog lica kao u neke seljanke. Nosila je vojničku kapu sa nakrivo prišivenom crvenom zvezdom. Preko ramena je imala pušku. Vodila je za ular kljuse koje je vuklo taljige sa velikim točkovima. U taljigama su se videli sanduci, lonci i šerpe, cepanice, lopata i kramp; iz njih je virio nekakav zardali metalni čunak neobičnog izgleda.

Prizor nije bio nimalo ratnički. Nije bilo parade sa vojnicima koji marširaju, fanfara ili tenkova i sjajnih sablji, čak ni haubica i topova; nije bilo ničega od svega toga. Samo skromna drvena kola.

To je bila poljska kuhinja Crvene armije.

Rusi su oslobodili Beograd od nacista.

* * *

Nekoliko sati kasnije iz tog zardalog čunka je izlazio dim koji je obećavao i Aca je stao s majkom u red, sa činijom u ruci, zajedno sa drugom decom iz susedstva, punom nade, poverenja.

Žena sa licem seljanke nije više držala pušku, već veliku drvenu kutlaču. Sipala je supu u činije, a u supi su plivali crnkasti krompiri.

Nakon što ih je obazrivo probao, iz straha da ne opeče jezik, Aca je zaključio da nikad nije jeo ništa ukusnije.

Zajedno sa beogradskom dečurlijom, obrok su u tom redu čekali i mladi Rusi, osamnaestogodišnji vojnici s manjerkom u ruci i mašinkom pepeša preko ramena.

Aca je u istom tom redu primetio i neke druge mlade ljude odlučnih lica u rasparenim uniformama. Čuo je kako njegova majka i drugi odrasli govore o njima, tiho ili u emisijama zabranjenih radio-stanica. Nemci su ih zvali *Banditen*. Njegova majka ih je, šapatom, ponosno zvala *partizani*.

Sada je video te partizane: vesele, snažne i mršave. Vedre. Ozarene. Imali su zube kao mladi vukovi.

Prvi put je čuo te naglaske koji su mu zvučali neobično; to su bili jezici ljudi iz cele Jugoslavije: iz bosanskih planina i sa dalmatinske obale, iz Makedonije i Slovenije.

Jedan od tih mladića ga je pitao kako se zove. Stidljivo češući ruke, dečak je promrmljao da se zove Aleksandar. „Ali me zovu i Aca“, dodao je.

Partizan se nasmejao i klimnuo glavom: „Znam kako je to. Ja se zovem Stjepan, ali me svi zovu Stipe.“

Nisu govorili isti jezik, ali je Aca sve razumeo.

To je bilo čudo zvano Jugoslavija.

Dečak je pružio ruku ka mašinci koju je partizan nosio preko ramena, dotakao okrugli okvir i upitao: „Mogu li da pipnem tvoju pušku?“

Partizan se smrknuo i odmakao oružje od mališanovih prstiju: „Ne, ne možeš. Deca tvojih godina ne smeju to nikada da rade.“

Nakon što im je topla supa zagrejala želuce, na trgu se odnekud stvorila krpenjača, koja je poletela u vazduh.

Puške, konačno zaboravljene, sada su bile neuredno naslonjene na točkove kola. Šlemovi sa naslikanom crvenom zvezdom postali su stative gola, vojnici su trčali naokolo, smejali se i gurali, opet su bili deca.

Magija fudbala je pobeđivala patnje i lišavanja i zapanjeni Aca je video kako se na tom trgu za tren oka formiraju dva tima i kako svi počinju nespretno da šutiraju „loptu“ blatnjavim čizmama. Krpenjača je pogađala zidove i prozore kuća u koje se vraćao život.

Kad se ta neobična utakmica završila, Aci je ostalo samo da posmatra majku koja je, stojeći pored njega, lila suze.

Shvatio je da su te suze drugačije od onih koje je prolivala prethodnih godina. Nije ih se plašio, jer je ona sada plakala od radosti zato što se rat završio.

A onda su se ponovo začuli smeh i povici, ovoga puta razdragani. I muzika. To su bile lepe pesme, Aca je imao utisak da su slične njihovim. Žena u vojničkoj uniformi je odložila kutlaču i zaskvirala harmoniku. Vojnici su sada igrali ukrug i pevali, poskakujući u ritmu muzike.

Aca je više puta na trgu igrao fudbal s drugom decom i stajao u redu ispred velikog lonca mlade Ruskinje s licem seljanke. Upravo je tih dana u Beogradu osnovan tim koji je dobio ime po tim borcima.

Bilo je jasno da će Aca navijati za taj tim.

Za njega će on do kraja života biti jedini.

Osnovan je *Partizan*.

MASER

Partizan. Kad je izgovorio tu reč, to ime koje je prevazišlo svoje osnovno značenje, u Acinim očima se ponovo zapalio sjaj koji se izgubio dok mi je pričao o ratu i bombama što su padale na Beograd. Sve je opet kao pre, kao kada smo započeli razgovor, opet je tu onaj živahni pogled starog masera zaljubljenog u svoju zemlju i fudbal.

„Sve u svemu, ljubav na prvi pogled“, primećujem podsmešljivo.

„Da. Jovanka je, naime, uvek bila ljubomorna, nije mi oprostila što sam je varao s fudbalom, iako je češće bilo obratno.“ Obojica se smejemu s razumevanjem, neobičnim za ljude koji su se prvi put sreli samo sat ranije. „A pritom je verovatno nikad ne bih upoznao da nije bilo fudbala.“

„A kako se nastavio tvoj odnos sa fudbalom?“, pitam, opet podsmešljivo.

„Hiljadu devetsto pedeset i šeste, dve godine nakon što smo u Ženevi izgubili u četvrtfinalu od tadašnje Zapadne Nemačke, koja će posle osvojiti Svetsko prvenstvo na utakmici protiv Puškašove Mađarske, u toliko osporavanom i